

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21
Bahar 2012 Spring 2012
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

21. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE TÜRKİYE NÜFUSUNDA NE DEĞİŞTİ?

“WHAT HAS CHANGED IN THE POPULATION OF TURKEY IN THE FIRST QUARTER OF THE 21st CENTURY?”

Mustafa YAKAR*

Özet

Bu araştırmada, 2000 Genel Nüfus Sayımı ve 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden (ADNSK) il bazında elde edilen nüfus verilerine göre kırsal ve kentsel (büyükşehir, il merkezleri ve taşra ilçe merkezleri) nüfusun gelişimi ve dağılımı ortaya çıkarılmıştır. 21.yüzyılın geride bırakılan 10 yılında Türkiye nüfusundaki değişiklikler ve bu değişikliklerin istatistik bölgelere göre mekânsal olarak dağılımının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma, daha önceki araştırmaların bir devamı niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Gelişimi, Kırsal-Kentsel Nüfus, Kentleşme, ADNSK, Türkiye.

Abstract

In this study, the 2000 General Population Census and the 2010 Address Based Population Registration System (ADNKS) on a provincial basis according to the data obtained from the population in rural and urban (metropolitan, provincial and district centers) growth and distribution of the population were revealed. This study is a kind of follow up of previous researches and aims at determining the spatial changes in Turkey's population in the last 10 years of 21st century.

Key Words: Population growth, rural-urban population, urbanization, ABPRS, Turkey.

1. Giriş

İnsanlık tarihi boyunca ancak 1800'lü yıllara gelindiğinde 1 milyara erişen dünya nüfusu, bu tarihten sonra özellikle de 20.yüzyılda eşine rastlanmayan bir şekilde çok hızlı artış göstermiştir. Nitekim 1930'larda 1 milyar daha eklenen dünya nüfusu, 3 milyara 1960'da, 4 milyara 1974'de, 5 milyara 1987'de, 6 milyara 1999'da erişmiş ve 2011'de 7 milyar olacağı öngörülmüştür (2010 World Population Data Sheet). Dünya'daki bu hızlı nüfus artışı ve sonuçları önemli bir sorun olarak bilinmekte ve tartışılmaktayken, 20.yüzyılın ortasından itibaren nüfusun niteliklerinde yaşanan değişimler çeşitli yeni sorunlara neden olmaya

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

başlamıştır. Özellikle son 50 yılda gelişmiş ülkelerde görülen nüfusun yaşlanma süreci ve etkileri bunların başında gelmektedir.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan Türkiye, 21.yüzyılın başına kadar olan süreçte diğer alanlarda olduğu gibi demografik olarak da önemli değişimler geçirmiştir. Bu değişimler, sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinin toplum yapısına ve nüfusa yansımalarıyla ortaya çıkmıştır. Geleneksel tarım toplumundan modern topluma geçişe bağlı olarak ölümlülük oranlarındaki düşüşü daha sonra doğurganlık oranlarındaki gerilemenin takip ettiği demografik geçiş modeli, Türkiye’de nüfusun gelişimini açıklamaktadır. Demografik geçiş modelinin son aşmasına girdiği kabul edilen Türkiye’de (Koç vd., 2010; Hoşgör ve Tansel, 2010) nüfus artış hızları da buna bağlı olarak azalmış (Yücesahin, 2009) ve gelişmiş ülkeler düzeyine yaklaşmaya başlamıştır. Özellikle 1960 yıllardan itibaren doğurganlık oranlarındaki düşüşler, 1990 sonrasında yıllık nüfus artış hızını azaltmaya başlamıştır. Nitekim, 1963’te 6.3 olan ulusal toplam doğurganlık hızı (TDH), 1973’te 4.7’ye, 1980’de 3.4’e, 2000 yılında 2.5’e, nihayet 2003’te 2.2’ye gerilemiştir (Özgür, 2004:3). Yıllık nüfus artış hızları ise; 1960-1970’de ‰ 24.9, 1970-1980’de ‰ 22.8, 1980-1990’da ‰ 23.3, 1990-2000’de 18.3 ve 2000-2010’da ‰ 8.4 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte gerek doğurganlık gerekse yıllık nüfus artış hızları ülke içinde bölgesel olarak önemli farklılıklar içermektedir (Özgür, 2004; Yücesahin, 2009).

Türkiye’de 2000 sonrasında nüfusun demografik geçişinin son aşamaya gelinmesiyle birlikte, doğurganlık ve yıllık nüfus artış hızlarının düşüşü yanında nüfusun yaş yapısında da değişimlerin izlendiği bir döneme girilmiştir. Demografik geçiş aşmalarıyla birlikte nüfus piramidi de önemli ölçüde değişime uğradığı saptanmış ve hızlı bir yaşlanma eğilimi görülmeye başlanmıştır. Doğurganlık oranlarındaki düşüşle birlikte piramidin tabanındaki daralmaya karşın, orta ve üst kısımlarda genişleme belirmiştir. Sosyo-ekonomik sorunların temelinde baş sorumlu olarak gösterilen “hızlı nüfus artışı” artık giderek önemini kaybetmektedir. Ekonomik açıdan çalışma çağındaki nüfusun artışı demografik anlamda “fırsat penceresi” olarak algılanmakla birlikte, yaşlı nüfusundaki artışlar başta emeklilik ve sağlık alanlarında yeniden yapılanmaları zorunlu hale getirmektedir (Acar ve Kitapçı, 2008:87; Hoşgör ve Tansel, 2010; TÜSİAD, 1999). Dolayısıyla Türkiye nüfusunun büyüklüğü ve dağılışındaki değişim kadar, niteliklerindeki yeni dönüşüm eğilimleri sonuçları itibariyle (eğitim, sağlık, işgücü, sosyal güvenlik vb.) dikkatle analiz edilmesi gerekir. Ayrıca Türkiye nüfusu bulunduğu bölge itibariyle siyasi, askeri, stratejik ve ekonomik olarak dikkate alınan bir unsurdur. Nitekim Türkiye, sahip olduğu nüfus miktarı itibariyle Avrupa Birliği’ne (AB) üyelikte en büyük engel olarak görülmüş ve hiçbir dönemde Türkiye nüfusu kadar bir ülke birlik içerisinde alınmamıştır. Bütün üye ülkeler içinde sadece Almanya’dan (2010’da 81.802.300 nüfuslu) daha düşük nüfusa sahip olan Türkiye, bu yönüyle AB için bir tehlike olarak algılanmıştır (Uçak, 2006). Birlik toplam nüfusunun % 14’üne karşılık gelen Türkiye nüfusu, 20 üye ülkenin toplam nüfusundan daha fazladır. Nüfus artış hızları açısından da üye ülkeler ile Türkiye arasında önemli farklılıklar vardır. AB’de yıllık nüfus artış hızı ‰ 1 düzeyinde olup, bazı ülkelerde (Almanya, Bulgaristan, Macaristan, Letonya, Litvanya) bu değer negatiftir (EUROSTAT, 2012; Şahin, 2008). Oysa Türkiye’de 1990-2000 döneminde ‰ 18.3, 2000-2010 döneminde ise ‰ 8.4 gibi yüksek değerler göstermektedir. Buna karşın, giderek yaşlanan Avrupa için Türkiye, büyüyen ekonomisi yanında genç ve dinamik nüfusuyla aynı zamanda fırsatlar da oluşturabilir.

Nüfus coğrafyası araştırmalarında nüfusun miktarı ve dağılışının zamanla gösterdiği değişim, belli aralıklarla ele alınıp analiz edilmesi gerekir. Bu bağlamda özellikle coğrafyacılar tarafından zaman zaman Türkiye nüfusunun gelişimini analiz eden çalışmalar yapılmıştır (Işık, 1999; Kasarcı, 1996; Köksal, 2000, Özgür, 1998; 2003; Sergün, 1974-1977, Tandoğan, 1994;1998, Tanoğlu, 1959, Tuçdilek ve Tümertekin, 1959). Bu araştırma, 21. yüzyılın başında Türkiye’de nüfus miktarındaki kırsal ve kentsel olarak gelişimi ve son 10 yıllık zamanda gösterdiği değişimin mekânsal boyutlarıyla belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu yönüyle çalışma söz konusu araştırmaların bir devamı niteliğindedir. Bununla birlikte sadece nüfus miktarı ve gelişimi değil, nüfusun niteliklerindeki değişimin de belli dönemler halinde mekânsal yönüyle analiz edecek çalışmalara ihtiyaç vardır.

Araştırmada kullanılan nüfus verileri illere göre 2000 Genel Nüfus Sayımı ile yine illere göre 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kaydı sonuçlarından elde edilmiştir. İl ve ilçe merkezleri nüfusu kentsel nüfus, köyler nüfusu ise kırsal nüfus olarak kabul edilmiştir. Kentsel nüfus ise büyükşehir, il merkezleri (büyükşehir olmayanlar) ve taşra ilçe merkezleri (büyükşehir ilçe merkezi ve il merkezinin bulunduğu merkez ilçelerin ilçe merkezleri hariç) olarak üçe gruba ayrılarak ele alınmıştır. Türkiye genelinde kırsal ve kentsel nüfusun gelişimini bölgesel farklılıklarıyla ortaya koymak için veriler bölgelere göre düzenlenmiş ve haritalanmıştır. Ancak, araştırmada kullanılan veriler iller bazında olduğundan ve il sınırlarının coğrafi bölge sınırlarına uymaması pek çok araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da önemli bir sorun olmuştur. Bu sorun, illerin coğrafi özellikleri esas alınarak il sınırlarına uydurulmuş coğrafi bölge düzenlemesiyle giderilmiştir. Yapılan bu düzenleme Özgür'ün (2003) 1990-2000 dönemindeki Türkiye nüfusunun gelişimini aynı kapsamdaki yapmış olduğu "21.yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu" adlı çalışmasındakinin aynısıdır (Şekil 1). Böylece, 1990-2000 ile 2000-2010 arasındaki Türkiye nüfusunun gelişimi gerek kırsal-kent gerekse bölgesel ölçekte ayrımın aynı kriterlere dayandırılmasıyla bu iki araştırmanın karşılaştırılabilir olması da sağlanmıştır. Bu çalışmanın tek farkı ise kentsel nüfusun büyükşehir, il merkezleri ve taşra ilçe merkezleri nüfusu olarak üç alt başlıkta ele alınmasıdır.

Şekil 1: Türkiye bölgeleri.

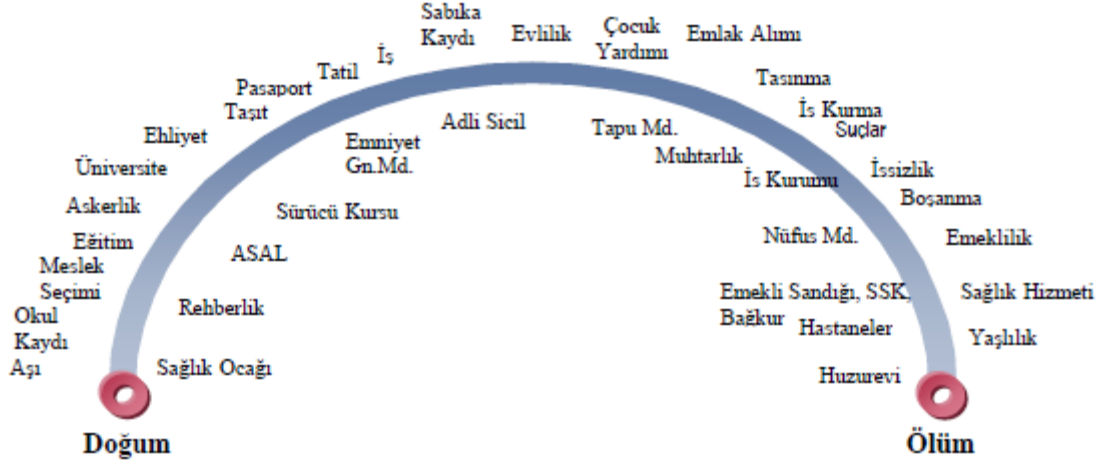
2. Nüfusu Her Zaman Öğrenebiliyoruz: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)

Türkiye'de 2000 sonrasında nüfus araştırmaları için en önemli gelişme hiç şüphesiz nüfus verilerinin kaynağında yapılan yeni düzenlemelerdir. Doğru, güncel ve her zaman erişilebilir nüfus verisine olan ihtiyaç devlet yönetimi kadar planlama çalışmaları ve nüfus araştırmaları için de çok önemlidir. Belli aralıklarla yapılan nüfus sayımlarından elde edilen veriler bu ihtiyacı karşılamaması üzerine, 2007'de uygulamaya geçirilen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemiyle (ADNKS) nüfus her zaman öğrenilebilir hale getirilmiştir.

Nüfus bilgisi ve verisi, devletin vatandaşına hizmet götürmesi esnasında ihtiyaç duyduğu temel unsurlardan birisidir. Dolayısıyla bireyin doğumundan ölümüne hayatındaki değişimleri en sağlıklı şekilde kaydedilmesi gerekmektedir (Şekil 2). Çünkü, bireyin devletle tüm ilişkisi nüfus bilgisi çerçevesinde oluşmaktadır. Ayrıca devletin kalkınma ve gelişmesinde niteliklerine göre sahip olduğu nüfus miktarı aynı yere sahiptir.

Nüfus verilerinin kaynakları nüfus sayımları, yaşamsal kayıtlar ve alan araştırmaları olmak üzere üçe ayrılır (Petersen and Larkin, 2005). Nüfus sayımları belli bir sahada veya ülkede belli bir tarihte daha önceden hazırlanmış formlar kullanılarak nüfusun tamamı veya bir

kısmına yönelik demografik nitelikleriyle ilgili verilerin toplanması, düzenlenmesi ve yayınlanması olarak tanımlanabilir (Gürtan, 1969:46-47). Yaşamsal kayıtlar ise doğum, evlenme, boşanma, ölüm gibi yaşam evrelerine yönelik bilgilerin tutulmasını kapsamaktadır (Clarke, 1972:9). Alan araştırmalarında belirli bir amaç doğrultusunda belli bir bölgede yada ülkenin tamamında nüfusun seçilen/örneklenen kısmına yönelik, diğer veri kaynaklarında bulunmayan bilgilerin toplanması söz konusudur.

Şekil 2: Doğumdan ölümüne bireyin hayatında nüfus bilgisinin kamudaki yeri (www.nvi.gov.tr).

Nüfus doğum, ölüm ve göçlere bağlı olarak dinamik ve değişken bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla nüfusu belirleyen bu unsurlar zaman-mekân kapsamında nüfusun miktarı ve nitelikleri her an değişmesine yol açmaktadır. Buna karşın, planlama ve yönetim başta olmak üzere topluma götürülecek her türlü hizmetlerin sunumu sırasında güncel, doğru ve sağlıklı nüfus verisine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla nüfus verisinin de her an güncellenen dinamik bir sistemle kaydedilmesi gerekmektedir. Belli aralıklarla tekrarlanan nüfus sayımlarıyla böyle bir bilgiyi üretmenin mümkün olmadığı ortadadır. Belli amaçlar doğrultusunda belli sahalarda yapılan alan araştırmalarının zaten böyle bir bilgiyi sağlaması mümkün değildir. Bu durumda istenilen veri ancak; doğum ve ölüm gibi nüfusun artış/azalışında belirleyici olan doğal süreçlerin kaydının tutulduğu yaşamsal kayıt sistemlerinin yapılacak düzenlemelerle göçleri de içine alan bir yapıya dönüştürülerek güncelliğinin sağlanmasıyla mümkündür. Böylece sınırları belli bir alanda yaşayan nüfusun istenilen zaman dilimine ait nüfusu bilindiği gibi değişimi de izlenebilmiş olur.

Türkiye’de nüfus sayımları ile elde edilen nüfus verisi 2007 yılından itibaren uygulamaya geçirilen ADNKS’den elde edilmeye başlanmıştır. ADNKS, Türkiye’nin e-devlete geçiş sürecinde Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) projesine bağlı olarak gerçekleştirdiği uygulamalardan birisidir (Özmen, 2010). ADNKS, “kişilerin yerleşim yerlerine göre nüfus bilgilerinin güncel olarak tutulduğu, nüfus hareketlerinin her an izlenebildiği, MERNİS kayıtlarındaki TC Kimlik Numarasına göre kişiler ile ikamet adreslerinin eşleştirildiği bir kayıt sistemidir” (TUİK). Bir nüfus sayımı uygulaması olmayan bu sistem sayesinde kişilerin mükerrer kaydedilmesi veya hiç kaydedilmemiş olması gibi bir durum söz konusu değildir.

MERNİS projesi, ülke sınırları içinde yaşayan tüm vatandaşların ve yabancıların nüfus bilgilerinin elektronik ortama aktarılması ve bir kimlik numarasının (TC Kimlik Numarası) atanmasıyla oluşturulan nüfus veri tabanı ile kamu kurum ve kuruluşlarının vatandaşlara hizmet verirken gerekli olan nüfus bilgilerinin paylaşarak verilecek hizmetlerin daha sağlıklı, doğru, hızlı ve daha az zaman ve kırtasiye harcıyla gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Eroğlu, 2006). 1972 yılında fikir olarak tasarlanan proje, 1976 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanmış ve 1982’de çalışılmaya başlanmıştır. 1999 yılı sonu itibarıyla tüm nüfus bilgileri bilgisayar ortamına aktarılmış (122.145.80 kişi kaydı) ve bu proje 28 Ekim 2000 tarihinden TC Kimlik Numarasının verilmesiyle uygulanma aşamasına gelmiştir. Daha sonra tüm ilçeler (923 ilçe) bazında oluşturulan ağ bağlantıları altyapısı çalışmasıyla devam edilen

proje 18 Mart 2002'de Anakara ve Kırıkkale pilot uygulamasına geçilmiştir. 2002 yıl sonu itibarıyla 923 ilçede on-line olarak çalışmaya başlatılmıştır (Eroğlu, 2006:87-88). MERNİS e-devlet uygulamasına geçişin en önemli projelerinden birisi olup, her bir vatandaşa TC Kimlik Numarası verilmek suretiyle tüm resmi işlemlerde kullanılacak tek bir veritabanı oluşturuldu. Böylece daha az iş yükü, daha az bürokrasi ve daha fazla kayıtlı nüfus ve daha kolay takiple kurumlar arası ilişkinin temeli oluşturulmuş olundu (Karakaya, 2009:73).

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi genellikle Baltık ülkeleri tarafından kullanılan yeni bir sistemdir. Türkiye'de 29 Nisan 2006 tarihinde resmi gazete yayınlanan 5490 sayılı "Nüfus Hizmetleri Kanunu" ile yürürlüğe giren ADNKS, yapısal olarak TÜİK'e, tutarlılığın sağlanması ve güncellenmesi ise Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir (Karakaya, 2009:73-74). Kanunun amacı: "kişinin doğumundan ölümüne kadar kişisel ve medenî durumuna, uyrukluğuna ve bunlarda meydana gelebilecek değişikliklere ait doğal ve hukukî olayların belirlenip saptanması, bu amaçla düzenlenmiş kütüklere yazılması, elektronik ortamda ulusal adres veri tabanının oluşturulması, nüfus kayıtları ile adres bilgilerinin ilişkilendirilmesini sağlamaktır" olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2006). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi de MERNİS projesi kapsamında her bir vatandaşın verilen TC Kimlik Numarasının yine ulusal olarak oluşturulan Adres Veri Tabanı (AVT) ile eşleştirilmesiyle adres bazında nüfusun gelişimi ve hareketlerinin izlenmesinin sağlandığı bir kayıt sistemidir. İl ve ilçe nüfus müdürlüklerinde oluşturulan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Bürosu aracılığı ile vatandaşın kendi sorumluluğunda adres değişikliğini beyan etme zorunluluğu getiren bu sistemle yer değiştirmeler de tespit edilmektedir. Bu sistemle özellikle nüfusun dinamik bir bileşeni olan göçlerle ilgili adres bazında sağlıklı, güncel ve daha doğru veriler elde edilebilmektedir. Dahası, önceleri nüfus kütükleri adı verilen özel defterlere kaydedilen doğum ve ölüm bilgilerinin de bu sistemle eşleştirilmesiyle güncel ve sağlıklı nüfus verisine ulaşılabilir hale gelmiştir. Bu sistemin işletilmesinde alan araştırmalarıyla derlenen ilk bilgiler 2007 yılında TÜİK tarafından yayınlanmış ve sistem 2008 yılından itibaren işler hale getirilmiştir.

3. Türkiye'de Nüfus Artış Hızı Azalarak Devam Ediyor

21.yüzyılın başında 67.803.927 olan Türkiye nüfusu 5.919.061 kişi artarak 2010'da 73.722.988'e erişmiştir. Aradan geçen zamanda % 8.7 oranında artan ülke nüfusunun yıllık nüfus hızı ise % 8.4 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 1). 2000-2010 arasındaki nüfus gelişimine ait bu değerler, Türkiye'de nüfusun toplamda artırıyor olsa da önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bazı değişimlerin olduğunu göstermektedir. Bu değişimlerden en önemlisi nüfus artış oranı ve yıllık nüfus artış hızındaki düşüşün Cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesine inmiş olmasıdır. Bir önceki 10 yıllık dönemle karşılaştırıldığında Türkiye nüfusunda bu son değişimin boyutları ve yönü daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim 1990-2000 döneminde ülke nüfusunda (11.330.892 kişi artmış) % 20.1'lik artış oranı ve % 18.3'lük yıllık nüfus artışı hızının yaşanmış olması (Özgür, 2003) son 10 yılda Türkiye nüfus artış hızındaki azalma eğiliminin boyutlarını ortaya koymaktadır. Nüfusun gelişiminde bu düzeyli azalmada bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlardan biri nüfus veri kaynaklarındaki değişikliklerdir. 2000 yılındaki nüfus verileri 14'sü yapılan Genel Nüfus Sayımı'ndan elde edilirken, 2010'a ait nüfus verileri 2007 yılından adres esaslı doğum, ölüm ve göçlerin sürekli olarak kaydedildiği ADNKS'nden temin edilmiştir. 2000 Genel Nüfus Sayımının açıklanma sürecinde yaşanan fazla sayılmaya bağlı düzenleme çalışmaları ve sonuçların açıklanmasındaki gecikmeler bu sayımın ne düzeyde sağlıklı ve güvenilir olduğunu düşündürmektedir (Özgür, 2003; 44). ADNKS'ye geçişle birlikte nüfus sayımlarında ortaya çıkan hatalar (hayali nüfus artırma girişimleri, birden fazla yerde sayılma veya hiç sayılmama gibi) ve yer değiştirmelerin (sayım göçleri) nüfus miktarı üzerindeki yanıltıcı etkisi büyük ölçüde azalmıştır. Dolayısıyla nüfus sayımlarına göre ADNKS'den daha sağlıklı nüfus verisi elde edilebilir olunmuştur. Ayrıca bu son 10 yıllık süreçte toplam doğurganlık hızındaki (TDH) azalmanın da nüfusun azalmasında etkili olduğu söylenebilir. Nitekim 2000'de 2.53 olan TDH, 2010'da 2.03'e gerilemiştir (Tablo 1). Nüfusun gelişimindeki bu değişikliklere karşın nüfus miktarındaki artışın devam ettiği ülke nüfusu,

yapılan projeksiyonlara göre Cumhuriyet'in 100. yılında nüfusun 80 milyonu aşacağı beklenmektedir (Hoşgör ve Tansel, 2010; Karakaya, 2009; TÜİK, 2011).

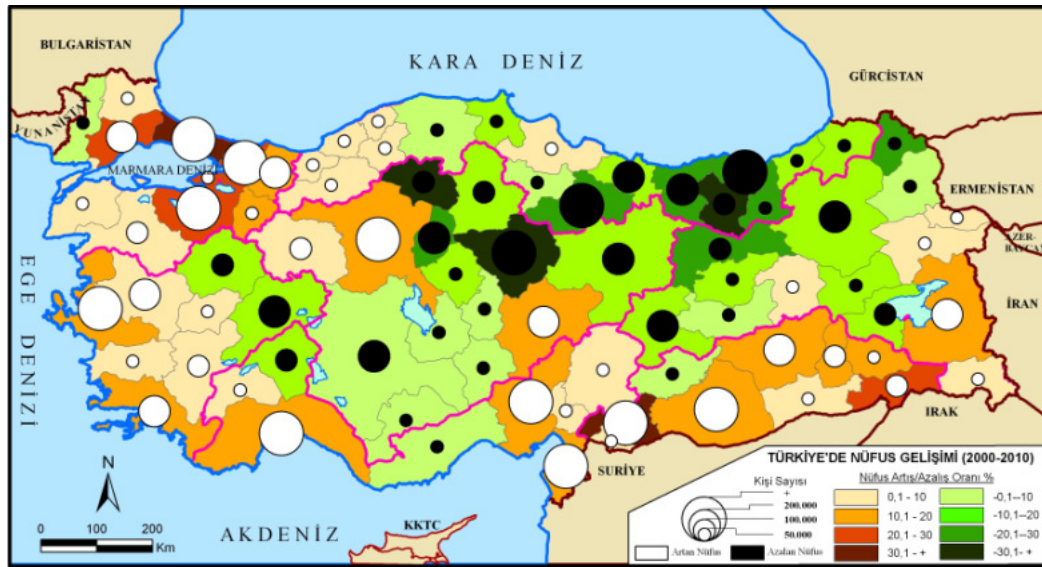
Tablo 1: Türkiye'de bölgelere göre nüfus, net göçler ve toplam doğurganlık hızı gelişimi (2000-2010).

	2000 Nüfusu	2000 TDH	2010 Nüfusu	2010 TDH	Nüfus Artış Oranı %	YNAH %	Artış/Azalış	2007-2010 Net Göçler
Marmara	17.365.027	1.91	21.887.360	1.60	26.0	23.1	4.522.333	357.439
Ege	8.938.781	2.16	9.693.594	1.63	8.4	8.1	754.813	52.210
Akdeniz	8.706.005	2.57	9.423.231	2.13	8.2	7.9	717.226	29.718
İç Anadolu	12.205.933	2.55	12.346.517	1.90	1.1	1.1	140.584	3.715
Karadeniz	7.842.148	2.38	7.004.289	1.76	-10.7	-11.3	-837.859	-82.121
Doğu Anadolu	6.137.414	3.92	5.775.225	2.75	-5.9	-6.1	-362.189	-222.962
GD Anadolu	6.608.619	4.85	7.592.772	3.46	14.9	13.9	984.153	-137.999
TÜRKİYE	67.803.927	2.53	73.722.988	2.03	8.7	8.4	5.919.061	0

TDH: Toplam Doğurganlık Hızı % YNAH: Yıllık Nüfus Artış Hızı %

Kaynak: TÜİK

Nüfus gelişiminin iller ve bölgeler ölçeğinde farklı karakterler gösterdiği gözlenmektedir. Bu dönemde 37 ilin nüfusu azalırken, 43 ilin nüfusu artış göstermiştir. Nüfusu artan illerin sadece 7'sinde % 20'den daha fazla olan artış oranı, 24'ünde Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. En fazla artış oranı ise % 32.3 ile İstanbul ve Gaziantep illerinde yaşanmıştır. 21.yüzyılın başında da Türkiye'de en fazla nüfus artışı İstanbul ilinde meydana gelmiştir. 2000'de 10 milyon barajını geçen İstanbul, 3.236.950 kişi artarak (% 32.3) 2010'da 13 milyonun üzerine çıkmıştır. Kentteki artış doğurganlıktan çok (2000'de 1.97 TDH, 2010'da 1.73) göçlerle (2007-2010 döneminde net göç miktarı 168.739 kişi) meydana gelmiştir. Nüfus artış miktarı olarak İstanbul'u 763 bin (% 19.1) ile Ankara, 577 bin ile İzmir (% 17) illeri takip etmiştir. En fazla azalma ise 210 binden fazla değerleriyle Tokat (% -25.4) ve Trabzon (% -21.7) illerinde gerçekleşmiştir. En fazla nüfus azalış oranları Çankırı (% -33.8), Yozgat (% -30.3) ve Gümüşhane'de (% -30.7) illerinde saptanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3: Türkiye'de nüfus gelişimi (2000-2010).

Nüfusun gelişimi bölgesel olarak irdelendiğinde, en fazla artışın İstanbul ve çevresinin etkisiyle önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de Marmara bölgesinde gerçekleşmiştir (Şekil 3). Bölgeye bu dönemde 4.5 milyon eklenen nüfus, bölge nüfusunu % 26 oranında artırmıştır (Tablo 1). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, 2000-2010 arasındaki Türkiye'nin toplam nüfusundaki her 4 kişiden 3'ü (Türkiye nüfus artışının % 76'sı) bu bölgede artmıştır. Böylece Türkiye nüfusunun 2000'de % 25.6'sı bu bölgede yaşarken, 2010'da bu oran % 29.7'ye

yükselmiştir. Bu bölgede sadece İstanbul 3.2 milyonlu artışıyla ülke nüfusundaki artışın % 54'ünün, bölge nüfusundaki artışın % 71.5'lik dilimini gerçekleştirmiştir. Bölgede Bursa, Kocaeli, Tekirdağ ve Yalova bu dönemde nüfusu % 20'nin üzerinde artan diğer illerdir. Bölgede sadece Edirne ilinde nüfusun (% -3 oranında) azalış gösterdiği görülmektedir. Bölge nüfusundaki artışta geçmişte olduğu gibi bu dönemde de göçler önemli yer tutmaktadır. Zira doğurganlık oranlarına bakıldığında, 2000'de 1.91 olan TDH, 2010'da 1.60 ile ülke içinde en düşük değere sahip olduğu görülür. Bölge nüfus gelişiminin bir önceki dönemle karşılaştırıldığında benzer düzeylerde arttığı görülür. Nitekim 1990-2000 arasında 4.069.149 kişinin arttığı bölge nüfusunun artış oranı ise % 23.4 olmuştur.

Marmara bölgesinden sonra % 14.9 oranı ve 984.153 kişinin eklendiği nüfusu en fazla artan ikinci bölge 1990-2000 dönemindeki gibi Güneydoğu Anadolu olmuştur (Tablo 1). Bir önceki dönemden % 22'lik artış oranı ve 1.451.459 kişilik artışıyla her ne kadar düşük de olsa bölgede Adıyaman dışında (% -5.3) tüm illerde nüfusun arttığı gözlenmektedir (Şekil 3). Bölgede güvenlik olarak yaşanan olumsuz gelişmelerin de etkisiyle gerçekleşen göçlere karşın GAP'ın özellikle Şanlıurfa ilindeki olumlu etkisi ve bölge genelinde 2010'da da yüksek olan doğurganlık hızı (2000'de 4.85 olan TDH, 2010'da 3.46'ya gerilemiştir) nüfus artışında belirleyici faktördür.

Ege bölgesine son 10 yılda 750 bin civarındaki artan nüfusu ve % 8.4 nüfus artış oranı ile ülke ortalamasına yakın bir değer göstermektedir. 1990-2000 dönemine % 15 artış oranı ve 1.343.804 kişilik artan nüfusa göre son dönemde nüfus artışının gerilediğini göstermektedir. Ege bölgesinde İzmir (% 17.1) ve Muğla (% 14.3) en fazla nüfusu aratan iller iken; Kütahya (% -10.1) ve Afyonkarahisar (% -14.1) bölgede nüfusu azalan illeri oluşturmaktadır. Bölgenin ve ülkenin metropollerinden biri olan İzmir kenti nüfusunu artırırken, 1980 sonrasında turizmde kazandığı ivme ile gelişimini sürdüren Muğla bölge içinde nüfus gelişiminde belirleyici olmuştur.

Akdeniz bölgesinde ise Hatay (% 18.1), Antalya (% 15) ve Adana (% 12.7) illerindeki artışa bağlı olarak bölge genelinde nüfus % 8.2 (717 bin kişi) düzeyinde artmıştır. Oysa geçen dönemde bu artış % 19.3 oranında gerçekleşmiş ve bölgede nüfusuna 1.679.516 kişi eklenmiştir. Bölgede özellikle doğu ve güneydoğudan sürekli göç alan Mersin'in bu dönemde % -0.2 düzeyinde de olsa nüfus kaybetmiş olması dikkat çekmektedir. En fazla nüfus kaybeden il (% -12.7) Isparta olduğu görülmektedir.

İç Anadolu bölgesinde nüfus 1990-2000 döneminde % 13.7 oranında (1.683.967 kişi) artarken 2000-2010 döneminde bu artış ancak % 1.1 (140.584 kişi) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bölgede sadece Ankara (% 19.1), Kayseri (% 16.4) ve Eskişehir (% 8.3) illerinde nüfus artarken diğer illerde büyük ölçüde nüfus azalmıştır. Nitekim Ankara ilinde bu dönemde eklenen nüfus 763.856 kişi, Kayseri'de 174.219 kişi ve Eskişehir'de 58.575 olduğu dikkate alınır ve diğer illerdeki toplam 856.066 kişilik azalış bölge içinde nüfus gelişiminin gösterdiği farklılıkların boyutları daha iyi anlaşılır.

Türkiye'de 2000-2010 döneminde nüfusu azalan iki bölgeden birisi Doğu Anadolu (% -5.9) bölgesidir. Oysa bu bölgede bir önceki dönemde % 12.8 oranında artış (788.902 kişi) meydana gelmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesinden sonra ikinci sıradaki yüksek doğurganlık hızına (2010 TDH 2.75) rağmen, bölgenin yetersiz istihdam olanakları, yaşamı güçleştiren doğal ortam özellikleri ve güvenlik sorunları gibi sosyo-ekonomik sorunlara bağlı olarak verilen göçler nüfusun azalmasında etkili olmaktadır. 2007-2010 dönemindeki bölgenin negatif net göç (-222.962 kişi) değerleri de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bölge içinde nüfus gelişimi farklılıklar arz etmektedir. Bölgede genelinde azalan nüfusa karşın Van ilinde % 18'lik (157.894 kişi) artış dikkat çekmektedir. Bölgenin doğusunda önemli ticari ve hizmet merkezi özelliği gösteren Van, güvenlik nedeniyle yaşanan zorunlu göçlerin de varış merkezi olmasıyla nüfusu artmıştır.

Son olarak 1990-2000 arasında % 4'lük artışın (314.095 kişi) gerçekleştiği Karadeniz bölgesinde nüfus son dönemde % -10.7 oranında (-837.859 kişi) azalmıştır (Tablo 1). Son dönemdeki bu değerler Türkiye'de en fazla nüfusu azalan bölge konumuna düşen Karadeniz bölgesinde devam eden göç sürecinin yansıdığı düşük doğurganlık değerleri (2010'da TDH 1.76) nüfusun azalmasında etkili olmaktadır. Bölgenin batısındaki illerde düşük de olsa

nüfusun artışının olmasına karşın, özellikle orta ve doğusundaki iller nüfusunun azaldığı gözlenmektedir (Şekil 3).

3.1. Kentsel Nüfus Artışı Devam Ediyor

Türkiye nüfusunun en karakteristik özelliklerinden birisi de Cumhuriyet tarihi içinde kırsaldan kentsel geçiş göstermiş olmasıdır. 21.yüzyılın başında ülke nüfusu yaklaşık 6 milyon civarında artarken, kentsel nüfus 12 milyondan daha fazla artış göstermiştir. Kentsel nüfustaki bu artış yine Cumhuriyet tarihinde 10'ar yıllık periyotlar halinde bakıldığında 1980-1990 döneminden (13.681.344 kişi) sonra en fazla artışın yaşandığı zaman dilimidir. Kentsel nüfus oranı 21.yüzyılın başında % 64.9'dan 2010'da % 76.3'e, nüfus ise 44 milyondan (% 27.8 oranında artışla) 56 milyona yükselmiştir (Tablo 2). Başka bir şekilde söylemek gerekirse, artık Türkiye'de her dört kişiden üçü kentlerde yaşamaktadır. Kentsel nüfusa ait bu değer 10 önceki durumuna göz attığımızda, 1990'da % 59 olan kentleşme oranının 2000'de % 64.9'a yükseldiği, kentsel nüfusun ise 33.7 milyondan % 30.7 oranında artarak 44 milyona eriştiği ve artan miktarın da 10.3 milyondan fazla olduğu görülür (Özgür 2003:47).

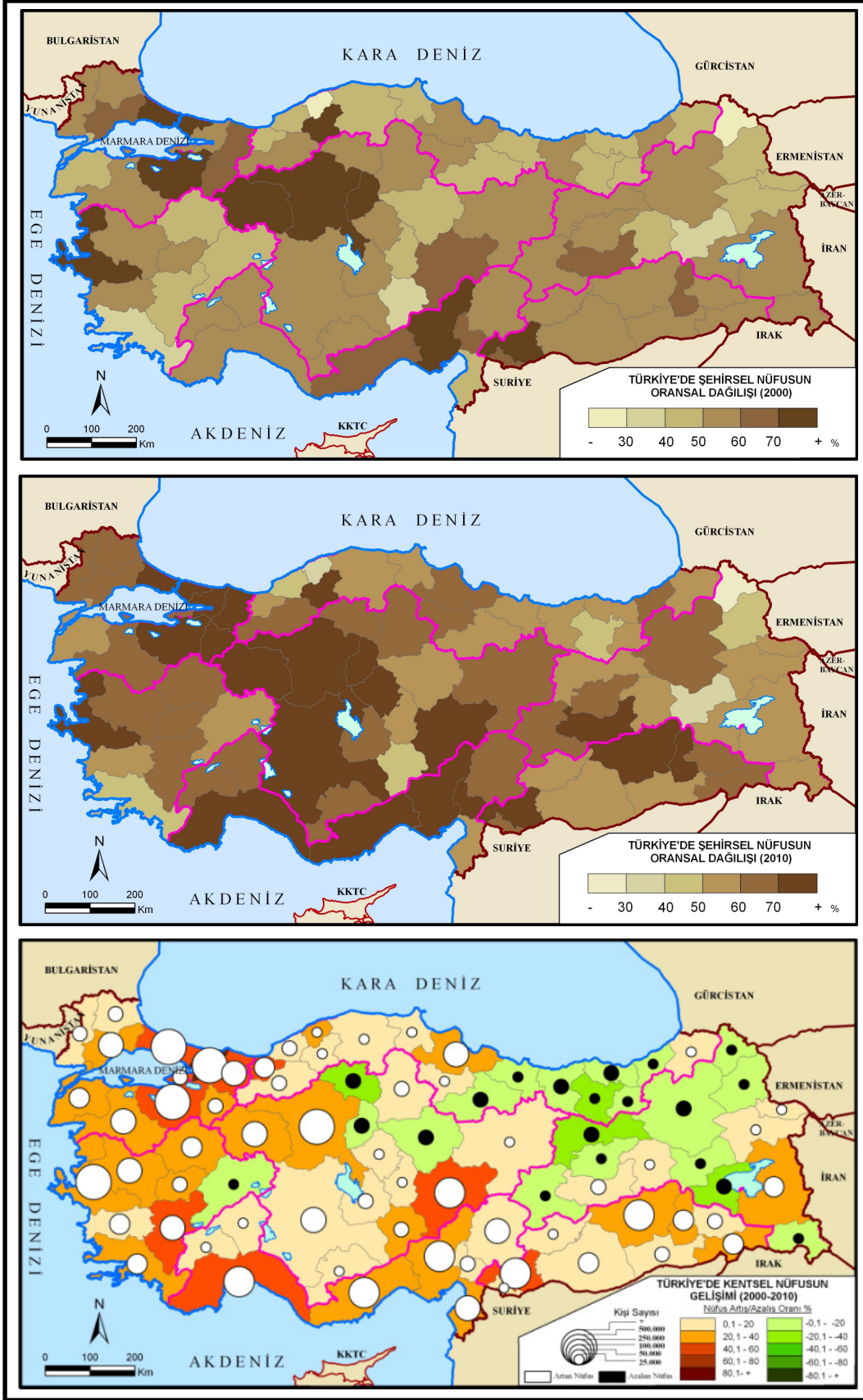
Türkiye'de 1985 sayımı ile kentsel nüfusun (% 53) kırsal nüfusu geçtiği hızlı kentleşme süreci bilindiği gibi iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi kırsal veya kasaba nitelikli yerleşmelerin kentlere dönüşmesi ile ikincisi ise mevcut kentlerin nüfuslarının artması şeklindedir. Kentleşme, diğer boyutları aynı tutulup demografik açıdan değerlendirilecek olunursa, tarım toplumundan modern topluma geçişin iç göçlerle yaşandığı nüfus birikim süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Mekânsal olarak bu süreç, Anadolu'nun orta, kuzey ve doğusundan batıya ve güneye doğru olan iç göçlerle gerçekleşmektedir. Sonuçta kentleşme gelişiminin bölgesel dağılımında bir tarafta sürekli nüfus kaybederek gerileyen alanlara karşılık; diğer taraftan artan nüfusuyla büyüyen ve metropolleşen kentsel alan ve kuşaklar ortaya çıkmıştır.

Tablo 2:Türkiye'de bölgelere göre kentsel nüfus ve toplam nüfus içindeki oransal dağılımı (2000-2010)

	2000 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	2010 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Oranı %	YNAH ‰	Artış/ Azalış
Marmara	13.730.962	79.1	17.365.027	19.839.313	90.6	21.887.360	44.5	36.8	6.108.351
Ege	5.495.575	61.5	8.938.781	7.084.851	73.1	9.693.594	28.9	25.4	1.589.276
Akdeniz	5.204.203	59.8	8.706.005	6.708.000	71.2	9.423.231	28.9	25.4	1.503.797
İç Anadolu	8.350.933	68.4	12.205.933	10.136.483	82.1	12.346.517	21.4	19.4	1.785.550
Karadeniz	3.825.569	48.8	7.842.148	4.046.581	57.8	7.004.289	5.8	5.6	221.012
Doğu Anadolu	3.255.896	53.0	6.137.414	3.206.501	55.5	5.775.225	-1.5	-1.5	-49.395
GD Anadolu	4.143.136	62.7	6.608.619	5.200.627	68.5	7.592.772	25.5	22.7	1.057.491
TURKIYE	44.006.274	64.9	67.803.927	56.222.356	76.3	73.722.988	27.8	24.5	12.216.082

YNAH: Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰

Kaynak: TÜİK

Şekil 4: Türkiye'de kentsel nüfusun dağılımı ve gelişimi (2000-2010).

Türkiye’de kentsel nüfusun il bazında gelişimini ele aldığımızda 61 ilde artarken, 20 ilde kentsel nüfus azalış göstermiştir. En fazla nüfusun azaldığı üç il: Erzurum (71.065), Trabzon (63.302) ve Kırıkkale (52.221) iken; kentsel nüfus artış oranındaki en fazla düşüş Bitlis (% -23.1), Erzincan (% -22.2) ve Çankırı (% -21.9) illerinde meydana gelmiştir. Doğu Anadolu’nun kuzeyi ve Doğu Karadeniz’de yer alan illerde kentsel nüfusun azaldığı alanlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca İç Anadolu bölgesinde Yozgat, Çankırı ve Kırıkkale ile Ege bölgesinde Afyonkarahisar ili kentsel nüfusu azalan diğer illerdir (Şekil 4). En fazla artış ise İstanbul (4.034.997), Ankara (1.100.734), İzmir (873.657), Kocaeli (736.867), Bursa (677.634) illerinde gözlenirken; en yüksek kentsel nüfus artış oranı Kocaeli (% 101.9), Denizli (% 54.9), Antalya ve Gaziantep (% 48.8), Düzce (% 48.6) olarak devam eden sıralama bu kentlerdeki nüfus gelişiminin önemini ortaya koymaktadır. Kentsel nüfus miktarı ve oranının en düşük olduğu il, gerek 2000’de (39.725 kişi ve kentsel nüfus oranı % 29.7) gerekse 2010’da (33.701 kişi kentsel nüfus oranı % 32) Ardahan ilidir. Kentsel nüfus oranı dağılımında 2000’de 26 ilde % 50’den düşük olan kentsel nüfus oranı, 2010 yılı itibariyle 8 ilde (Ardahan, Bartın, Muş, Kars, Muğla, Zonguldak, Gümüşhane ve Niğde) saptanmıştır. İstanbul, Ankara, Kocaeli, İzmir kentsel nüfus % 90’ın üzerinde olan illerdir. Kentsel nüfus oranı açısından 2000’de 7 ilde % 75’i geçen kentsel nüfus, 2010’a gelindiğinde 13 ile yükselmiştir. Bu dağılım Türkiye’de sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin bölgesel farklılığı ile de ilgili olarak kentleşmenin ülkenin batısında gelişmiş ülkeler düzeyine yaklaştığını gösterdiği gibi kuzey ve doğusunda ise % 50 düzeyini henüz geçtiğini ortaya koymaktadır (Şekil 4).

Kentsel nüfusun oransal dağılımındaki gelişime bölgesel ölçekte değerlendirdiğimizde kentleşme olgusunun Marmara bölgesi için karakteristik olduğu görülür. Nitekim ülkenin 10 milyon nüfus eşliğini aşan İstanbul ve çevresi artık Tekirdağ-İstanbul-İzmit hattında birbirine eklenerek uzayan birleşik kentsel bir kuşak oluşturmuştur. Marmara bölgesinde kentsel nüfus % 44.5, (İstanbul’da % 44) oranında artmıştır ki, kentsel nüfus oranı da bu bölgede % 90’ın (1990’da % 77.8, 2000’de % 79.1) üzerine çıkmıştır. Doğuda Kocaeli ve Sakarya’ya doğru uzayan sanayi ve şehirleşme kuşağı batıda ise, özellikle Silivri-Marmara Ereğlisi, Çorlu ve Çerkezköy’e doğru son dönemde kaymaya başlamıştır.

Marmara bölgesinden sonra % 82.1’li kentsel nüfus oranıyla İç Anadolu bölgesi ülke ortalamasının üzerinde kentleşmenin yaşandığı diğer bölgedir. Ankara’nın yanı sıra Eskişehir, Konya ve Kayseri gibi bölgesel merkezleri bu bölgede kentsel nüfus oranının 1990’da % 63.4’ten, 2000’de % 68.4’e 2010’da ise % 82’nin üzerine çıkan hızlı bir kentleşme sürecinin yaşandığını göstermektedir.

Kentsel nüfus oranları bakımından Ege (% 73.1) ve Akdeniz (% 71.2) ülke ortalamasına yakın değerler gösterirken, Güneydoğu Anadolu bölgesi ise % 68.5’lik değeriyle takip etmektedir. Bu bölgede Gaziantep, Diyarbakır, Batman ve Şırnak illerinde belirginleşen son dönemdeki kentsel nüfus oranındaki % 25.5’lik artış dikkat çekmektedir. 21.yüzyılın devam eden güvenlik sorunları bölge içindeki zorunlu göçlerde öncelikli olarak bölge kentlerine zorunlu göçe yol açmaktadır. Sanayi ve ticaret merkezi olarak her geçen gün gelişen Gaziantep ve GAP ile birlikte önemli bir ivme yakalayan Şanlıurfa bölgenin önemli kentsel merkezlerini oluşturmaktadır.

Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri kendilerine özgü doğal ortam koşulları ve sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olarak kentleşme oranı en düşük bölgeleri oluşturmaktadır. Bunlardan en düşük kentsel nüfus oranı % 55.5 (1990’da % 42.7, 2000’de % 53) ile Doğu Anadolu bölgesi olmuştur. Hatta bu bölgede son dönemde kentsel nüfus artış oranında % -1.5’lik azalma meydana gelmiştir. Kentsel nüfus oranı 1990’da % 40.9 olan Karadeniz bölgesinde 2000’de % 48.8’e yükselmiş, 2010’da ise yakalanan bir hamleyle % 57.8’e kadar çıkmıştır. Bölgede bu son dönemdeki kentsel nüfus artış oranı düşük sayılabilecek (% 5.8) düzeydedir. Bölgenin Samsun-Amasya hattının batısında kentsel nüfus artış eğilimi gösterirken, doğu tam tersi bir durum göstermiştir.

3.1.1. En Fazla Nüfus Artışı Büyükşehirlerde

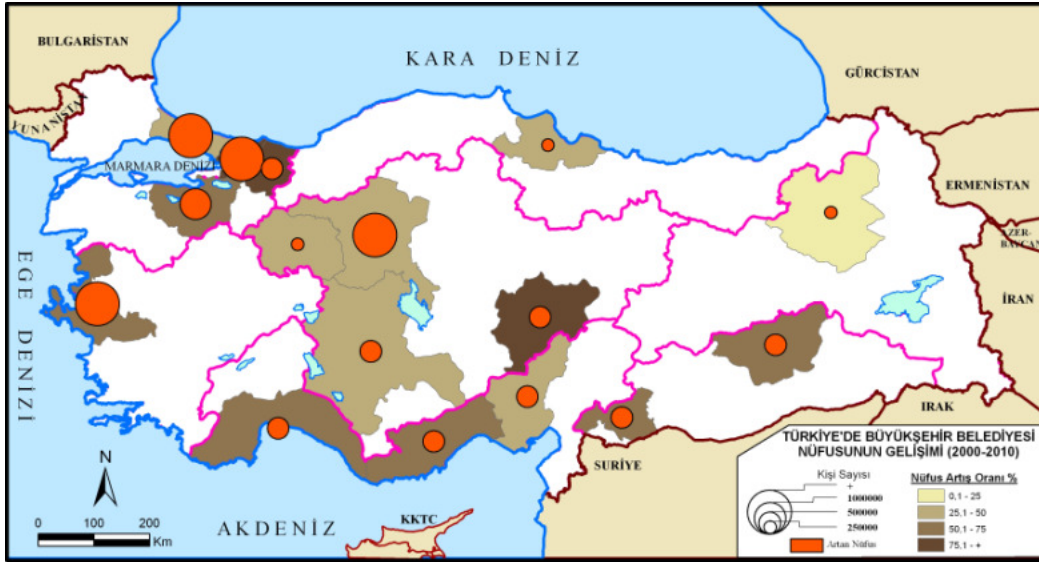
Türkiye’de nüfusun kır-kent dağılımında zamanla gösterdiği değişimin yanında kentlerin de kendi içindeki geçirdiği değişimlerin gözden kaçırılmaması gerekir. Türkiye’de kentsel yerleşmeler içerisinde bünyesinde büyükşehir belediyesine bulunan metropol veya metropolleşme eğilimi sergileyen merkezler çok ayrı bir yere sahiptir. 1990’da 43 adet büyükşehir belediyesi bulunan 8 kentte 14.2 milyon olan nüfus, 2000’de 56 adet büyükşehir ilçe belediyesine sahip 16 kentte 22 milyona erişmiştir. 2010 yılında ise 143 büyükşehir ilçe belediyesine sahip 16 kentte 33.9 milyon nüfus tespit edilmiştir. Aynı dönemlerde büyükşehir nüfusu % 55.3 (7.865.004) ve % 53.7 (11.878.148 kişi) artış göstermiştir. Yıllık nüfus artış hızı ise ‰ 44 ve ‰ 43 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2010 arasında ülke nüfusunun % 8.7 oranında arttığı hatırlanırsa, büyükşehir nüfusundaki 6 katlık baş döndürücü bir artışın yaşandığı ortaya çıkar. Marmara bölgesinde bu oran % 62.4 ile en üst seviyeye erişen artış oranlarının Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu’da % 50’nin üzerindedir. Bünyesinde tek büyükşehire sahip olan iki bölgeden biri olan Karadeniz’de (Samsun) % 46.5’lik artışa karşın, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum) % 1.7 ile en düşük artış yaşanmıştır.

Tablo 3. Türkiye’de büyükşehir* nüfusu ve toplam nüfus içindeki oransal dağılımı (2000-2010).

	2000 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	2010 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Oranı %	YNAH ‰	Artış/Azalış
Marmara	10.497.843	60.4	17.365.027	17.046.814	77.9	21.887.360	62.4	48.5	6.548.971
Ege	2.232.265	25.0	8.938.781	3.354.934	34.6	9.693.594	50.3	40.7	1.122.669
Akdeniz	2.271.742	26.1	8.706.005	3.436.265	36.5	9.423.231	51.3	41.4	1.164.523
İç Anadolu	4.965.237	40.7	12.205.933	7.047.372	57.1	12.346.517	41.9	35	2.082.135
Karadeniz	363.180	7.4	7.842.148	531.997	11.8	7.004.289	46.5	38.2	168.817
Doğu Anadolu	361.235	14.4	6.137.414	367.250	16.7	5.775.225	1.7	1.6	6.015
GD Anadolu	1.399.496	21.2	6.608.619	2.184.514	28.8	7.592.772	56.1	44.5	785.018
TÜRKİYE	22.090.998	32.6	67.803.927	33.969.146	46.1	73.722.988	53.8	43.0	11.878.148

YNAH: Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰ * Büyükşehir belediyesi içinde kalan nüfus

Kaynak: TÜİK

Şekil 5: Türkiye’de büyükşehir belediyesi nüfusunun gelişimi (2000-2010).

2000’de Türkiye nüfusunun % 32.6’sı, kent nüfusunun ise % 50.2’si (1990’da ülke nüfusunun % 25.2’si, kent nüfusunun ise % 42.3’ü) büyükşehirlerde yaşarken, 2010’da bu değer ülke nüfusunda % 46.1, kent nüfusunda ise % 60.4’e erişmiştir (Tablo 3). Büyükşehir nüfusundaki bu yüksek artış hızı doğal artışın dışında alınan göçlerle ve kentin yakın çevresinde bir kısım yerleşmelerin (özellikle belediyelerin) büyükşehir belediyesi olarak kabul

edilmesi yanında yeni kurulan büyükşehir ilçe belediyelerinin sayıdaki artışla ilgilidir. Zira 2008'de 43 büyükşehir ilçesi kurulmuş ve sonuçta büyükşehir ilçe belediyesi sayısı bu dönemde % 155.3 oranında artmıştır.

Türkiye'de geçen yüzyılın ortasında göçlerle hızlanan kentleşme süreci aynı zamanda kendi içinde nüfusu 1 milyondan fazla metropollerini de ortaya çıkarmaya başlatmıştır. Nitekim 1955'de 1 milyonu aşan İstanbul'a 1970'de Ankara, 1985'de İzmir, 2000'de Bursa, Adana, Kocaeli ve Gaziantep ile 2010'da Konya'nın da eklenmesiyle 8'e ulaşmıştır. Türkiye'de bugünkü nüfus artışı ve göç eğilimi devam etmesi durumunda, 2020 yılına kadar Antalya, Kayseri, Mersin ve Diyarbakır kentlerinin nüfusları da 1 milyonu geçerek, metropoliten kentler arasına katılacakları öngörülmektedir (Demir ve Çabuk, 2010:212). Nüfusu 500.000'den fazla olan kentler 2000'de 11 adet (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Mersin, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya) iken, 2010'da 15'e (Eskişehir, Kocaeli, Samsun ve Sakarya da eklenmiştir) yükselmiştir. Büyükşehir belediyesi bulunduğu halde nüfusu 500.000 eşğini geçemeyen tek merkez Erzurum'dur. Gaziantep ve Diyarbakır bir tarafa bırakılırsa büyükşehirler Samsun-Adana hattının batısında toplanmıştır. İstanbul, Kocaeli, Ankara, İzmir ve Bursa (toplam artışın % 72.8'i) büyükşehir nüfusu en fazla artan merkezlerdir (Şekil 5).

3.1.2. İl Merkezlerinde Nüfus Artışı Sınırlı

1990'da 8.497.228 kişinin yaşadığı il merkezleri nüfusu (toplam nüfusun % 15'i, kentsel nüfusun ise % 25.2'si) 2000'de % -8.9 oranında azalarak 7.742.131'e gerilemiştir. Son dönemde ise kentsel nüfus içerisinde büyükşehir belediyesi olmayan il merkezi konumundaki yerleşmelerin nüfus artışı büyükşehirlerle göre daha sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Nitekim 2000 yılında 7.742.131 kişinin (toplam nüfusun % 11.4'ü, kentsel nüfusun % 17.6'sı) sayıldığı il merkezleri 2.073.272 kişi artarak (% 26.8) 9.815.403'e (toplam nüfusun % 13.3'ü, kentsel nüfusun ise % 17.4'ü) yükselmiştir (Tablo 4). İl merkezleri nüfusu her ne kadar % 26.8 artış göstermişse de miktar açısından büyükşehirlerle karşılaştırıldığında 1/5'inden daha azdır. İl merkezleri nüfusunun bu sınırlı artışı kentsel nüfus içindeki payını ancak koruyabilmesini sağlamıştır.

Türkiye'de kentleşme sürecinde yerleşmelerin sahip oldukları idari statüleri önemli bir yer tuttuğu bilinen bir gerçektir. Zira mülki idari bölümlenmesi içerisinde ilçe veya ilin yönetim merkezi olabilme yerleşmenin fonksiyonları ve gelişimi üzerinde etkili olmakta ve nüfusunu artırmaktadır. Bilindiği gibi 1990'da 8'i büyükşehir belediyesine sahip 73 olan il sayısı, 2000'de 16'sı büyükşehir belediyesine sahip 81 ile yükselmiştir. 2010'da ise gerek il gerekse büyükşehir belediyesi sayısında bir değişiklik olmamıştır. Büyükşehir belediyesi olmayan il merkezi sayısı her üç tarihte de aynı olsa da 1990 sonrasında nüfusu artan il merkezlerinde yeni kurulan büyükşehir belediyesi olan merkezlerin nüfusu ile yeni oluşturulan illerin il merkezleri nüfusları arasında önemli farklılık vardır. Büyükşehir belediyesi olmayan il merkezleri nüfusunun 1990-2000 arasında azalması buna bağlıdır.

Tablo 4: Türkiye'de il merkezleri* nüfusu ve toplam nüfus içindeki oransal dağılımı (2000-2010).

	2000 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	2010 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Oranı %	YNAH %	Artış/Azalış
Marmara	675179	3.9	17.365.027	874914	4	21.887.360	29.6	25.9	199.735
Ege	1.109.119	12.4	8.938.781	1.653.218	17.1	9.693.594	49.1	39.9	544.099
Akdeniz	856.944	9.8	8.706.005	1.125.614	11.9	9.423.231	31.4	27.3	268.670
İç Anadolu	1224003	10	12.205.933	1490029	12.1	12.346.517	21.7	19.7	266.026
Karadeniz	1239798	15.8	7.842.148	1541985	22	7.004.289	24.4	21.8	302.187
Doğu Anadolu	1539518	25.1	6.137.414	1760284	30.5	5.775.225	14.3	13.4	220.766
GD Anadolu	1.097.570	16.6	6.608.619	1.369.359	18	7.592.772	24.8	22.1	271.789
TÜRKİYE	7.742.131	11.4	67.803.927	9.815.403	13.3	73.722.988	26.8	23.7	2.073.272

YNAH: Yıllık Nüfus Artış Hızı % *Büyükşehir belediyesine sahip il merkezleri nüfusu hariçtir.

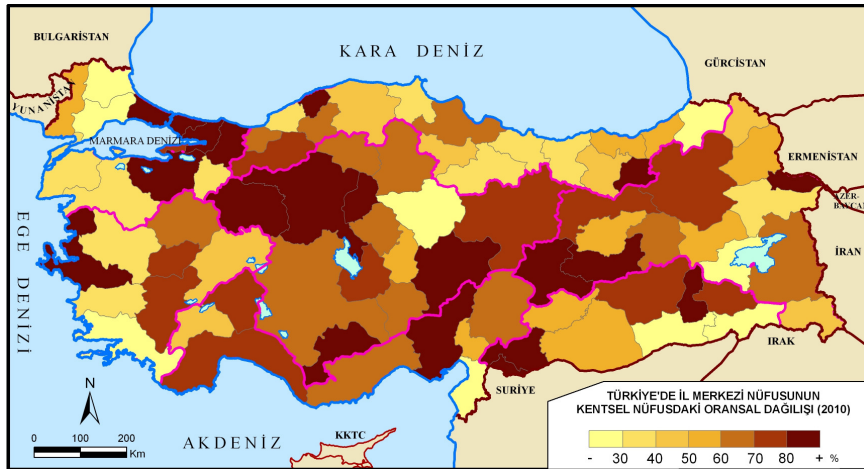
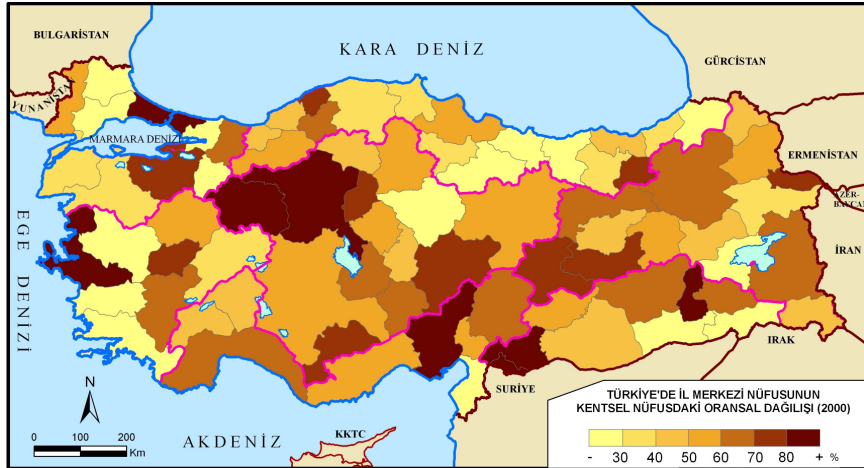
Kaynak: TÜİK

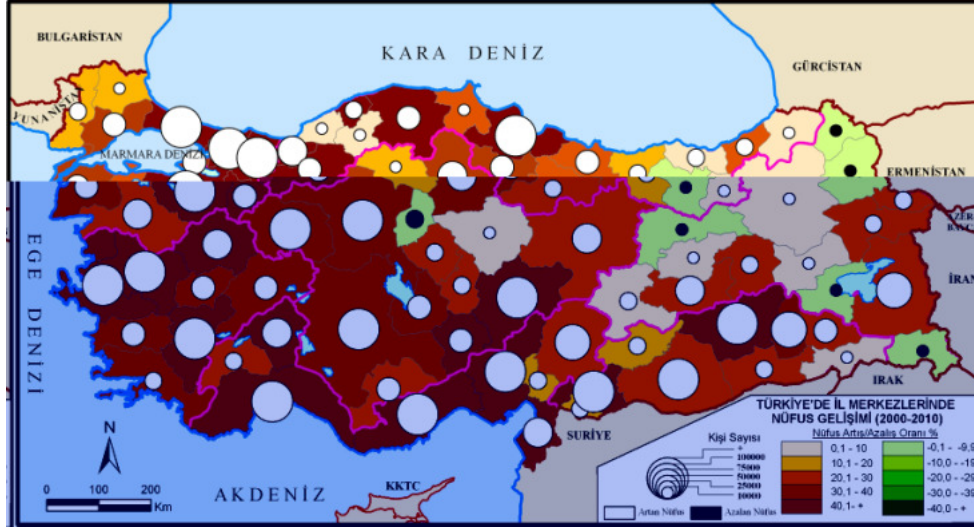
Bünyesinde büyükşehir belediyesi olmayan il merkezlerindeki nüfusun bölgesel gelişimine baktığımızda tüm bölgelerde artış gösterdiği dikkati çekmektedir (Tablo 4).

Türkiye’de bu dönemde 58 il merkezinde nüfus artarken, Kırıkkale, Gümüşhane, Ardahan, Kars, Erzincan, Bitlis ve Hakkâri olmak üzere 7 ilde nüfus azalmıştır. En fazla artış ise toplam artışın yaklaşık $\frac{1}{4}$ üne karşılık gelen ve kendi içinde de % 49.1 oranında artan Ege bölgesinde meydana gelmiştir. Bölgenin tek büyükşehri olan İzmir kapsam dışı tutulduğunda tüm il merkezleri nüfusu artış göstermiştir. Türkiye’de il merkezleri içerisinde en fazla nüfus artışı ise yine bu bölge içinde kalan, % 81’lik artış oranıyla 223.163 kişinin eklendiği Denizli kenti bu bakımdan anlamlıdır. Toplam nüfusunun yaklaşık $\frac{1}{3}$ ünün il merkezlerinde yaşadığı Doğu Anadolu bölgesinde nüfus artış oranı % 14.3 ile en düşük seviyede kalmıştır. Bu dönemde nüfusu azalan 7 merkezin 5’i bu bölge sınırları içinde kalmaktadır.

Büyükşehir belediyesi bulunmayan il merkezleri içerisinde 2010 yılında 16.251 kişi (kentsel nüfusun % 48.2’sini, toplam nüfusun % 15.4’ü) ile en küçük il merkezi Ardahan’dır. İl merkezi olmasına rağmen 2000-2010 arasında % -5.9 oranında (1.023 kişi) nüfus kaybeden Ardahan, Kuzeydoğu Anadolu’da izole halde kalmış bir merkezdir. Artvin, 24.354 kişilik nüfusuyla Ardahan’dan hemen önce gelmektedir. Büyükşehir belediyesi olmayan il merkezlerinden en fazla artış oranı % 127.9 ile (2000’de 56.649, 2010’da 129.118 kişi) 1999’da il olan Düzce’de meydana gelmiştir. Düzce’yi % 82.7’lik oransal artışıyla yine Doğu Marmara’da kalan Bilecik takip etmiştir.

Türkiye’deki il merkezlerindeki nüfusun gelişim dağılımına bakıldığında genel hatlarıyla Düzce-Batman arasında çizilebilecek bir hattın kuzeyinde kalan sahada artışın daha düşük düzeylerde kaldığı, bu hattın güneyinde ve batısında ise daha fazla artış gösterdiği gözlenmektedir (Şekil 6). Bu sonuç, Türkiye’de devam etmekte olan iç göç akımlarının yönünü ortaya koymakta ve nüfus gelişiminde belirleyici olması yönüyle dikkat çekmektedir.

Şekil 6: Türkiye’de il merkezlerinde nüfusunun dağılımı ve gelişimi (2000-2010).

İl merkezlerinin tamamının kentsel nüfus içerisindeki oranı 1990’da % 67.5, 2000’de % 67.8, 2010’da ise % 77.9 (Büyükşehir nüfusu hariç tutulduğunda 1990’da % 25.2, 2000’de % 17.6, 2010’da % 17.5) olduğu görülür. Bu değer kentsel nüfus içinde yaklaşık her 5 kişiden 4’ünü il merkezlerinde yaşadığı anlamına gelmektedir. Nüfus büyüklükleri yönüyle bakıldığında 1990’da 100.000’den az nüfusa sahip 35 il merkezi bulunurken, 2000’de yine 35 olan bu sayı 2010’da 29’a gerilemiştir. İl merkezi nüfusunun kentsel nüfus içindeki oransal dağılımında son 10 yıldaki artış önemlidir. İl merkezlerinin kentsel nüfus içindeki oranının Karadeniz bölgesi illerinde, Trakya’da, Ege kıyısında ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun bazı illerinde ülke ortalamasının altında kaldığı görülmektedir (Şekil 6). Bu illerde kentleşme, daha küçük ve çok sayıdaki kentleşme eğilimi gösteren merkezlerde olup özellikle ilçe merkezleri daha ön plana çıkmıştır.

3.1.3. İlçe Merkezlerinin (Taşra) Nüfusu Azalıyor

Kentsel nüfus içinde yer alan taşradaki ilçe merkezlerindeki nüfusun gelişimi ayrı bir öneme sahiptir. İlçe merkezlerinin bir kısmı kasaba bir kısmı ise kentsel nitelikli yerleşmeler olup, kentleşmenin gerek başlangıcında gerekse gelişiminde katkı sağlamaktadırlar. Büyükşehirler bünyesindeki ilçe merkezleri haricindeki taşra ilçe merkezlerindeki nüfus 20.yüzyılın son 10 yılında % 26.6 oranında artarken, 21. yüzyılın başındaki 10 yıllık dönemde % -12.2 oranında azalmıştır (Tablo 5). 1990’da 10.933.053 kişinin yaşadığı taşra ilçe merkezleri nüfusu 3.240.092 kişi artarak 2000’de 14.173.145’e erişmiş, 2010’da ise 1.735.248 kişi azalarak 12.437.807’ye gerilemiştir. Aynı dönemlerde toplam nüfusun sırasıyla %19.3, % 20.9 ve % 16.9’unu oluşturan taşra ilçe merkezleri, kentsel nüfusun ise % 32.5, % 32.2 ve % 22.1’ini meydana getirmiştir.

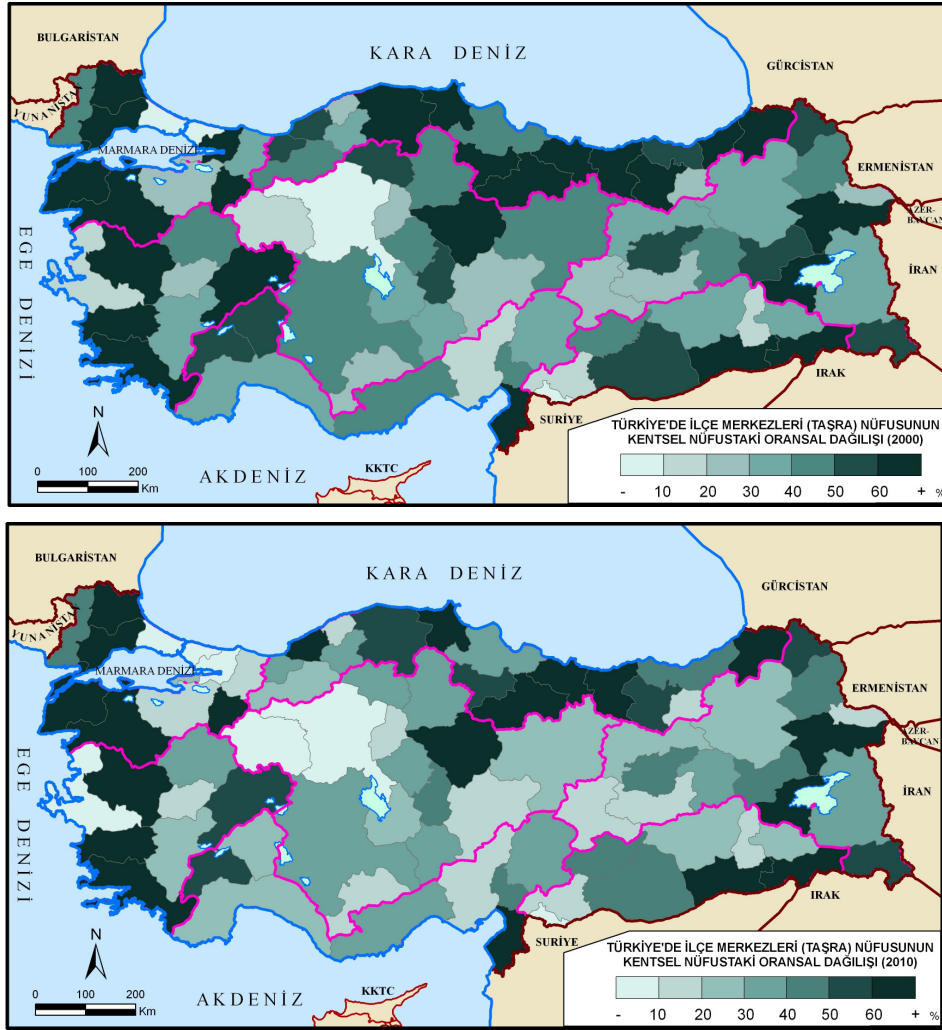
Tablo5: Türkiye’de ilçe merkezleri (taşra)* nüfusu ve toplam nüfus içinde oransal dağılımı (2000-2010).

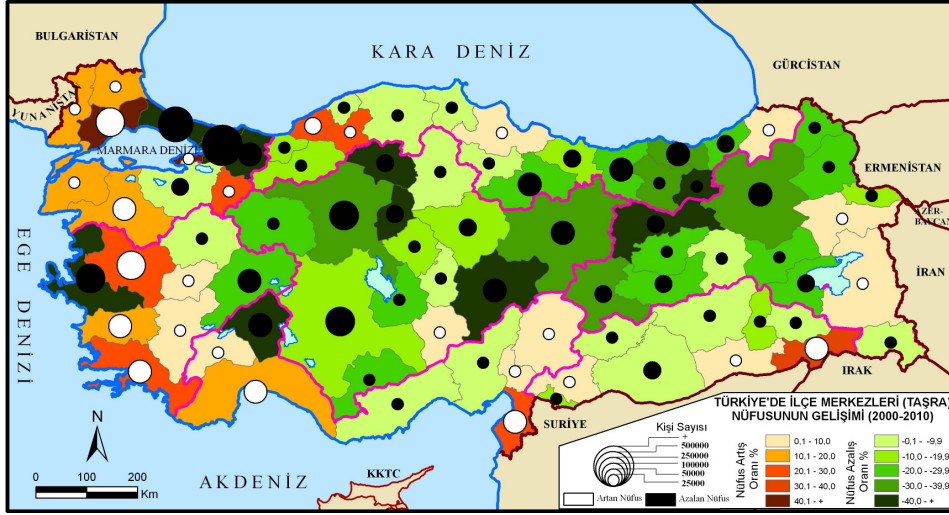
	2000 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	2010 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Oranı %	YNAH %	Artış/Azalış
Marmara	2,557,940	14.7	17.365.027	1917585	8.7	21.887.360	-25	-28.8	-640.355
Ege	2.154.191	24.1	8.938.781	2.076.699	21.4	9.693.594	-3.6	-3.6	-77.492
Akdeniz	2.075.517	23.8	8.706.005	2.146.121	22.8	9.423.231	3.4	3.3	70.694
İç Anadolu	2,161,693	17.7	12.205.933	1599082	12.9	12.346.517	-26	-30.1	-562.611
Karadeniz	2,222,591	28.3	7.842.148	1972599	28.2	7.004.289	-11.2	-11.9	-249.992
Doğu Anadolu	1,355,143	22.1	6.137.414	1078967	18.7	5.775.225	-20.4	-22.8	-276.176
GD Anadolu	1.646.070	24.9	6.608.619	1.646.754	21.7	7.592.772	0.0	0.04	684
TÜRKİYE	14.173.145	20.9	67.803.927	12.437.807	16.9	73.722.988	-12.2	-13.1	-1.735.248

YNAH: Yıllık Nüfus Artış Hızı % * Büyükşehir belediyesi içinde kalan ilçeler hariçtir. **Kaynak:** TÜİK

20. yüzyılın son 10 yılından itibaren ilçe sayısındaki değişime baktığımızda, Türkiye’de 1990’da toplam 829 ilçenin 721’i, 2000’de toplam 850 ilçeden 794’ü taşra ilçesi (Özçağlar, 2005: 10) iken, 2010’da toplam ilçe sayısı 892’ye yükselirken, taşra ilçesi sayısı 749’a gerilemiştir (<http://www.illeridaresi.gov.tr>). Bu değişimin temelinde 1990 sonrasında yeni kurulan illere ait oluşturulan yeni ilçeler ile 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı büyükşehir yasasına bağlı olarak taşra ilçelerinin bir kısmı büyükşehir belediyesi içinde kalmış, ilçeler de büyükşehir ilçesine dönüştürülmesi rol oynamıştır. Ayrıca 22 Mart 2008 tarihli ve 26824 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”la büyükşehir belediyeleri içerisinde 43 yeni ilçe kurulmuştur (<http://www.illeridaresi.gov.tr>).

İlçe merkezleri nüfusu son 10 yıllık dönemde her yerde aynı düzeyde azalmamıştır. En fazla azalma büyükşehir statüsüne sahip il merkezlerinde meydana gelmiştir. Büyükşehir yasasında 2004 yılında yapılan düzenleme gereği önceleri taşra ilçesi konumundaki ilçelerin bir kısmı büyükşehir belediyesi sınırları içerisine alınarak büyükşehir ilçesine dönüştürülmüştür. Dolayısıyla özellikle büyükşehri olan illerde taşra ilçesi sayısında azalma olurken, büyükşehir nüfusunda bir artış meydana gelmiştir. Türkiye’nin Antalya dâhil olmak üzere Ege kıyıları, Trakya’da Edirne ve Kırklareli ile Hatay ve Şımak illerinde ilçe merkezlerinde nüfus artış göstermiştir. Büyükşehirlerle birlikte ülkenin orta ve doğu kesimlerinde ilçe merkezleri nüfusları azalmıştır (Şekil 7).

Şekil 7: Türkiye’de ilçe merkezleri (taşra) nüfusunun dağılımı ve gelişimi (2000-2010).

İlçe merkezleri nüfusunun kentsel nüfus içerisindeki Trakya, Ege bölgesi, Karadeniz bölgesi ile Güneydoğu Anadolu’da sınırda kalan illerde baskın olduğu görülür (Şekil 7). 2010’da büyükşehir sahip iller dışında ilçe merkezi nüfusunun en az olduğu yer, 3.814 kişinin (2000’de ise 4.315) yaşadığı (kentsel nüfusun % 4.4’ü, toplam nüfusun ise % 3.1’i) Kilis ilidir. En az nüfuslu ilçe merkezi Kırklareli iline bağlı Kofçaz ilçe merkezi olup, 2010 yılında sadece 672 kişi kayıtlıdır. Çankırı-Bayramören (690 kişi), Karabük-Ovacık (755 kişi), Kırıkkale-Çelebi (777 kişi), Konya-Ahırlı (871 kişi), Kilis-Musabeyli (905 kişi), Sinop-Saraydüzü (936 kişi) 1.000 kişiden az nüfus diğer ilçe merkezleridir. 2000’de 1.000 kişiden daha az nüfusa sahip sadece Kilis iline Polateli (683 kişi) bulunmaktadır. İlçe merkezi olduğu halde 2000’den az nüfuslu merkez sayısı 2000’de 14 adet iken, 2010’da bu sayı 59 olarak gerçekleşmiştir. Yüzyılın başında büyükşehir dışındaki en fazla nüfuslu (100.000’den fazla) ilçe merkezi sayısı 11 olup, en büyüğü (253.487 kişi) Kocaeli-Gebze ilçesidir. 2010 yılında büyükşehir dışındaki en fazla (100.000’den fazla) nüfuslu ilçe merkezleri (13 adet) ise Mersin-Tarsus (238.276 kişi), Tekirdağ-Çorlu (215.293 kişi), Hatay-İskenderun (201.183 kişi), Bursa-İnegöl (167.419 kişi), Mardin-Kızıltepe (135.145 kişi) olarak sıralanmaktadır.

3.2. Kırsaldaki Nüfus Kaybı Hızlanıyor

Türkiye nüfusunun Cumhuriyet tarihi içindeki en önemli dönüşümlerden birisi kırsal karakterli bir nüfustan kentsel nüfusa geçişin olmasıdır. Bu geçiş, sosyo-ekonomik yapıdaki dönüşümün demografik yansıması olup, kentleşme süreciyle iç içe yaşanmıştır. Doğal nüfus artışı kırsalda her zaman kentlerden daha fazla olmasına rağmen göçlerle sağlanan bu geçiş henüz tamamlanmış da değildir.

Kırsal nüfus Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze hiçbir dönemde 2000-2010 dönemindeki gibi azalmamıştır. Daha öncesinde nüfus miktarında azalmanın olduğu 1980-1990 döneminde 1.945.266 kişi azalan (% -7.7) kırsal nüfus, 1990-2000 arasında 980.893 kişi artmış (% 4.3) ise de son dönemde 6.297.111 kişi (% -26.5) birden düşmüştür (Tablo 6). Bu durumun iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi 2004 yılında çıkarılan büyükşehir yasası ile İstanbul, Kocaeli, Ankara gibi bazı şehirlerin çevresindeki yerleşmelerin büyükşehir belediyesi sınırları içine alınarak büyükşehir nüfusunun çok fazla artmasıdır. İstanbul’da kırsal nüfusun % -85.5 düzeyindeki düşüşü bunu doğrulamaktadır. Diğeri ise adrese dayalı nüfus kayıt sistemine geçişle birlikte nüfus sayımlarında gözlenen “sayım göçlerinin” artık yaşanmamasıdır. Dolayısıyla birden fazla yerde sayılma ile kentte ikamet ettiği halde kırsalda kaydedilme gibi nüfus sayımına karışan hataların ortadan kalkmış olmasıdır. Bununla birlikte kırsaldan kente göçlerin devam ettiğini de eklemek gerekir.

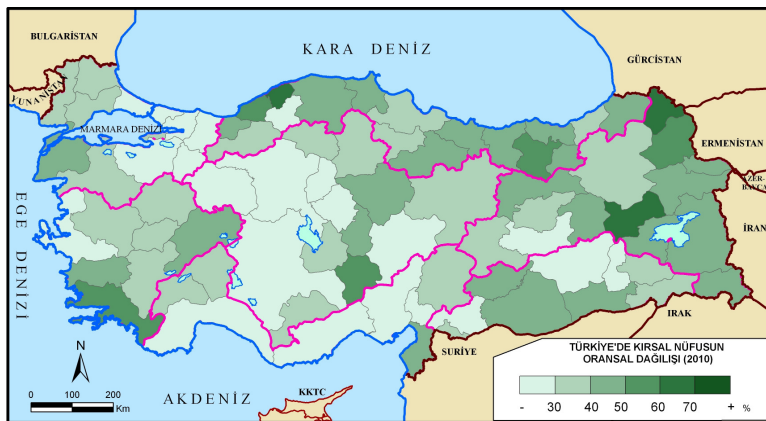
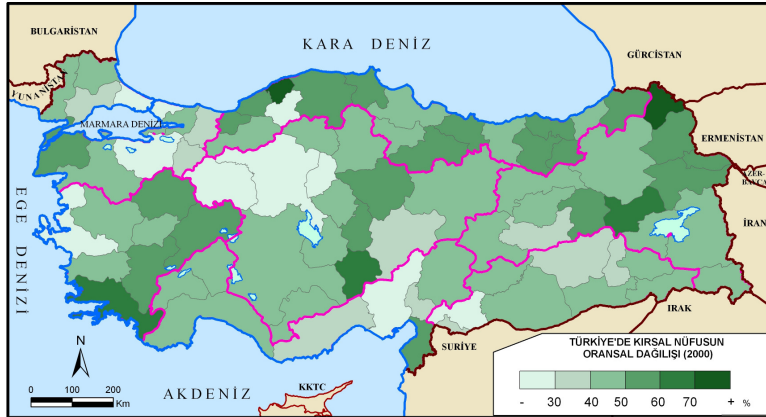
Tablo6: Türkiye’de kırsal nüfusu ve toplam nüfus içindeki oransal dağılımı (2000-2010).

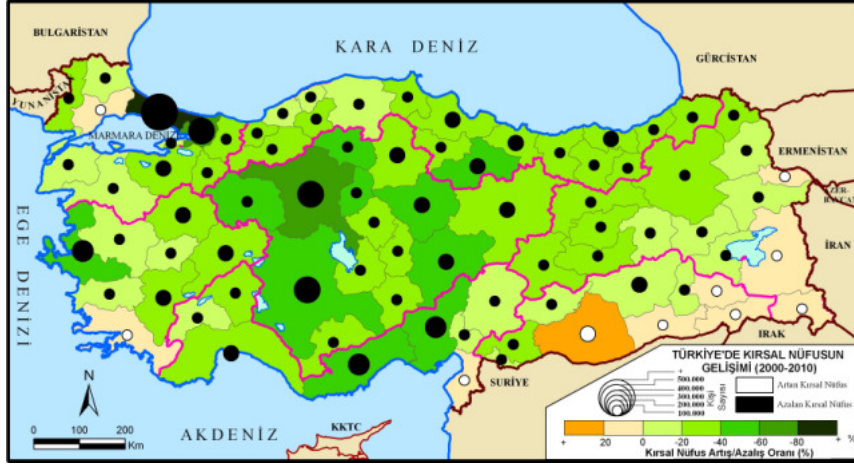
	2000 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	2010 Nüfusu	%	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Oranı %	YNAH ‰	Artış/ Azalış
Marmara	3.634.065	20.9	17.365.027	2.048.047	9.3	21.887.360	-43.6	-57.3	-1.586.018
Ege	3.443.206	38.5	8.938.781	2.608.743	26.9	9.693.594	-24.2	-27.7	-834.463
Akdeniz	3.501.802	40.2	8.706.005	2.715.231	28.8	9.423.231	-22.5	-25.4	-786.661
İç Anadolu	3.885.000	31.8	12.205.933	2.210.034	17.9	12.346.517	-43.1	-56.4	-1.674.966
Karadeniz	4.016.579	51.2	7.842.148	2.957.708	42.2	7.004.289	-26.4	-30.6	-1.058.871
Doğu Anadolu	288.518	46.9	6.137.414	2.568.724	44.5	5.775.225	-10.8	-11.5	-312.794
GD Anadolu	2.465.483	37.3	6.608.619	2.392.145	31.5	7.592.772	-3.0	-3.0	-73.338
TURKIYE	23.797.653	35.1	67.803.927	17.500.632	23.7	73.722.988	-26.5	-30.7	-6.297.111

YNAH: Yıllık Nüfus Artış Hızı %

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de bu dönemdeki kırsal nüfus yıllık azalış hızı ‰ -30.7 ile en hızlı düşüş yaşanmıştır. Kırsal nüfus Türkiye genelinde sadece 9 ilde (362.236 kişi) artarken 72 ilde azalmıştır. Kırsal nüfusu artan bu illerin (Türkiye kırsaldaki toplam nüfus artışının % 70’i) 7’sinin (Şanlıurfa, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Van ve Iğdır) ülkenin doğu ve güneydoğusunda ve sınırda kaldıkları görülür (Şekil 8). En fazla artış ise, % 23.2 oranıyla (139.539 kişi) Şanlıurfa ilinde olmuştur. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu kırsal nüfusu en az azalan bölgelerdir (Tablo 6). Toplam nüfus içindeki kırsal nüfus oranınının 2010’daki dağılımında Zonguldak-Gaziantep hattının kuzeyinde yüksek oranlar göstermektedir (Şekil 8). Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesinde kırsal nüfus oranı % 40’ın üzerindedir (Tablo 6). Kırsal nüfusu en fazla azalan bölge İç Anadolu bölgesi (-1.674.966) iken, bu bölgeyi 1 milyondan fazla azalan nüfuslarıyla Marmara ve Karadeniz bölgeleri takip etmiştir. Yeryüzü şekilleri başta olmak üzere doğal ortam koşulları ve buna bağlı gelişen sosyo-ekonomik yapının bu sahalarda kırsal nüfusun baskın olmasına yol açmaktadır.

Şekil 8: Türkiye’de kırsalda nüfusun dağılımı ve gelişimi (2000-2010).

Güneydoğu Anadolu bölgesi illerinin kırsal nüfusundaki bu artış eğiliminde şu faktörlerin etkisinden söz edilebilir: Bunlardan birincisi özellikle Şanlıurfa ili için geçerli olanı, ilin güneyindeki ovalık alanların GAP ile sulamaya açılması sonrasında kırsaldan dışarıya göçlerin önlenmesi hatta dışarıdan göç almasıyla nüfus artışı olmuştur (Akış ve Akkuş, 2003). İkincisi ve daha önemli olanı ise, nüfus sayımlarında nüfusun bir kısmının, özellikle bu bölge için (güvenlik, geleneksel tutumlar vb.), sayılmadığı bilinen bir durumdur. ADNKS ile bu durum özellikle bu bölge kırsalında nüfusun daha doğru tespit edilmiş olacağı düşünülürse, dönemin başında nüfus sayımı ile elde edilen düşük nüfusun 2010’da artış göstermesi beklenen bir sonuç olmalıdır. Üçüncüsü ve bölgenin karakteristik olanı, bölgedeki bu illerde doğurganlık oranlarının Türkiye ortalamasında yüksek olmasına bağlı olarak (Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2010’da TDH 3.46, Şanlıurfa ilinde TDH 4.38, Şırnak ilinde TDH 4.35) doğal nüfus artışının kırsalda hâkim olduğu anlaşılır. Ayrıca az olsa da Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında güvenlik nedeniyle terk edilen köylere geri dönüşlerin (187.861 kişi) olmasıdır (İller İdaresi Genel Müdürlüğü).

2000-2010 döneminde Tekirdağ, Muğla ve Hatay kırsal nüfusu artan diğer illerdir. Bunlardan Tekirdağ son zamanlarda İstanbul sanayisinin batıya doğru kayması sonucu önemli oranda göç almaya başlamıştır. Tarımsal potansiyeli ve tarıma dayalı sanayisinin yanında giderek nüfuslanan Marmara kıyıları Tekirdağ ili kırsalında nüfusu artırmış olmalıdır. Muğla ise bir önceki dönemde de olduğu gibi (Özgür, 2003:47) daha çok kıyıda turizme yönelik kırsal yerleşmelerin gösterdiği gelişmeler ile narenciye ve seracılığın kırsal ekonomisine olumlu katkısı nüfusu artırmış olmalıdır. Hatay ise gerek Akdeniz kıyısı gerekse graben alanlarının tarımsal potansiyeli nüfus gelişimini belirlemiştir.

2000-2010 döneminde Türkiye genelinde kırsal nüfusun adeta boşaldığı bu dönemde köy sayısında da önemli azalma yaşanmıştır. Nitekim İller İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre 2001’de 35.118 olan köy sayısı 2010’da 34.386’ya gerilemiştir (İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2002). Özellikle ülkenin orta kesimlerinde daha belirgin bir şekilde gerçekleşen nüfustaki bu hızlı düşüş kırsaldan göçlerle olan boşalmanın devam ettiğini göstermektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi nüfus sayımı sırasında köylerin nüfusunu artırarak (fazla nüfus kaydı, sayım göçleri, belediye olma çabaları vb.) ulaşılan nüfus değerleri yeni sistemle önlenmesini de etkisi olmuştur. Kırsal nüfusta en fazla azalma İstanbul (798.047), Kocaeli (382.814), Konya (370.157), Ankara (336.878), İzmir (295.675), Mersin (285.329), Adana (202.832), Antalya (198.152), Bursa (197.279) illeri olarak sıralanmaktadır. Bu illerin ortak özelliği 2004 yılında çıkarılmış olan büyükşehir belediyesi yasası ile il merkezinin çevrelerindeki kırsal yerleşmelerin büyükşehir belediyesi bünyelerine dâhil edilmiş olmasıdır. Bunların dışında bu dönemde nüfus azalış oranının % -40’dan da fazla olan ve büyükşehir belediyesine sahip olmayan Yozgat, Tokat, Kırıkkale ve Çankırı illeri bulunmaktadır (Şekil 8).

Sonuç

21.yüzyılın başında Türkiye nüfus miktarı ve artışı yanında niteliklerinde de önemli değişikliklerin yaşanmaya başladığı yeni bir döneme geçilmiştir. Demografik geçişin son aşaması olarak kabul edilen bu dönemde, doğurganlık oranlarının da yenilenme düzeyine yakın bir seviyeye inmesiyle yıllık nüfus artış hızındaki düşüşün en fazla olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bununla birlikte doğurganlık oranlarındaki bölgesel farklılıklar önemini korumaktadır.

Türkiye nüfusu ve niteliklerindeki değişim kadar nüfus verisinin elde edilmesinde ADNKS geliştirilerek uygulamaya konulması da çok önemli bir gelişmedir. Böylece oluşturulan nüfus kayıt sistemi sayesinde belli aralıklarla yapılan nüfus sayımları dışında nüfus miktarı ve nitelikleri (cinsiyet, yaş gibi) ile hareketleri (iç göçler) her zaman öğrenilebilir hale gelmiştir. Sonuçta nüfus araştırmalarından planlamaya kadar her alanda kullanılabilecek daha güncel ve sağlıklı nüfus verisi elde edilebilmiştir.

2000-2010 döneminde ülke nüfusunun yıllık artış hızı % 8.4 düzeyinde gerçekleşmiş, fakat bu artış bölgesel olarak önemli farklılıklar göstermiştir. Bölgelere göre, en fazla Marmara'da nüfus % 26 oranında artarken, Karadeniz'de % -10.7, Doğu Anadolu'da ise % -5.9 oranında azalmıştır. İç Anadolu'da % 1.1 düzeyinde olan artış sadece Eskişehir, Ankara ve Kayseri illerinde gerçekleşmiştir. Ege bölgesinin İç Batı Anadolu bölümünde Kütahya ve Afyonkarahisar illeri ile Antalya bölümünden Isparta nüfusu azalan diğer illerdir. Karadeniz bölgesinin orta ve doğu kesimi, İç Anadolu'nun kuzeydoğusu ve Doğu Anadolu'nun kuzey illeri nüfusun önemli boyutlarda azaldığı bir kümelenme sahası meydana getirmiştir. Buna karşın yüksek doğurganlık oranları ve GAP'ın da etkisiyle gelişen tarımsal üretim ve buna bağlı sanayi ve ticaretin ivme kazanmaya başladığı Güneydoğu Anadolu'da % 14.9'luk artışla dikkat çekicidir. Nüfus gelişiminin bu bölgesel dağılımı, Türkiye'de iç göçlerin ülkenin kuzey ve doğusundan batısına doğru devam ettiğini düşündürmektedir. Nitekim 2007-2010 arasındaki net göç verileri bunu doğrular niteliktedir.

1985 sonrasında kırsal nüfusu aşan kentsel nüfus oranı, 2000-2010 döneminde de gelişimini sürdürmüştür. 2000'de ülke nüfusunun % 65'i kentlerde (il ve ilçe merkezleri) yaşıyorken, 2010'da bu değer % 76.3'e yükselmiştir. Artık Türkiye'de her 4 kişiden 3'ünün kentlerde yaşadığını gösteren bu oransal değişim aynı zamanda kırsal alanların boşalmaya devam ettiğini de göstermektedir. 1927'de bu oranın tam tersinin olduğu hatırlanırsa tarihsel süreç içinde Türkiye'de kentleşmenin gösterdiği gelişim ortaya koyması açısından anlamlıdır.

Türkiye'de 21. yüzyılın başında 10 yıllık zaman diliminde yaklaşık 6 milyon civarında artış gösterirken, büyükşehirlerdeki artış yaklaşık 2 kat olmuştur. Bu dönemde nüfusu 500.000'i aşan kent sayısı 11'den 15'e yükselirken, nüfusu 1 milyonu aşan kent sayısı ise 7'den 8'e çıkmıştır. Dönemin başında Türkiye nüfusunun % 32.6'sı (kentsel nüfusun % 50.2'si) büyükşehirlerde yaşarken, 2010'da bu değer % 46.1'e (kentsel nüfusun % 60.4'ü) erişmiştir. Bu değerler, Türkiye'de yaşayan her 10 kişiden 4'ü büyükşehirlerde, kentlerde yaşayan her 10 kişiden 6'sı yine büyükşehirlerde yaşadığı anlamına gelmektedir ki, bu da Türkiye'de kentleşmenin metropolleşmeye doğru yöneldiğini göstermektedir. Gerek sayıları gerekse artan nüfuslarıyla büyükşehirler, Türkiye'nin siyasetinden ekonomisine kadar her alanda başrol oynamaktadır. Ayrıca, büyükşehirler mekânsal olarak ülkenin özellikle batısında toplanmakta hatta kentsel alanların birleşerek oluşturduğu konürbasyon (birleşik kentler) sahaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu kentsel sahalar, henüz tamamlanmamış olan iç göç sürecinin çekim sahaları olmaya devam ettiğinden, her geçen gün artan nüfuslarıyla başta yönetim olmak üzere pek çok sorunsallarla karşı karşıya kalmaktadır.

Büyükşehirler dışındaki il merkezlerindeki nüfus sınırlı ölçülerde artarken, taşradaki ilçe merkezler önemli ölçüde nüfus kaybetmiştir. Büyükşehirlerin kontrol edilemez gelişimi karşısında orta ve küçük ölçekli kentlerin gelişiminin sınırlandırılan bu durum, Türkiye'de kırdan kente olan iç göçün önemini yitirirken, küçük kentlerden büyük kentlere doğru olan göçlerin etkisini ortaya koymaktadır.

Yarım yüzyılı aşan kırsalın kente göç vermesine bağlı olarak kırsal alanların boşalması son 10 yılda da devam etmiştir. Oransal olarak giderek azalan kırsal nüfus bu dönemde 6 milyondan fazla (% -26.5) gerileyerek 23 milyondan 17.5 milyona düşmüştür. Büyük çoğunlu doğu ve güneydoğuda sınırdaki illerde olmak üzere sadece 9 ilde artan kırsal nüfus, Cumhuriyet tarihindeki en fazla düşüşünü yaşamıştır.

Sonuç olarak, demografik geçiş modelinin son aşmasına girdiği kabul edilen Türkiye nüfusunda, önemli bölgesel farklılıklara rağmen doğurganlık oranlarındaki düşüşün devam etmesi, yıllık nüfus artış hızını önemli ölçüde düşürmüştür. Yapılan projeksiyonlara göre Cumhuriyet'in 100. yılında 82-83 milyona erişeceği, kırsal nüfusu % 15 civarına gerileyeceği öngörülmektedir (Karakaya, 2009). Bununla birlikte nüfusun miktarındaki artıştan daha ziyade, nitelikleri (özellikle yaşlanma gibi) ve hareketlerindeki değişimlerin mekânsal boyutlarıyla daha ön plana geçeceği yeni bir dönem başlamıştır.

KAYNAKÇA

- ACAR, İ.Atilla ve KİTAPÇI, İsmail (2008). "Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye'de Emeklilik Sistemindeki Değişim", *Maliye Dergisi*, S. 154, s. 77-98.
- AKIŞ, Ayhan ve AKKUŞ, Akif (2003). "Güneydoğu Anadü Projesinin (GAP) Şanlıurfa'daki Göçe Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 529-542.
- CLARKE, I.John (1972). *Population Geography*, Second Edition, Oxford, Pergamon Press.
- DEMİR, Kemal ve ÇABUK, Suat (2010). "Türkiye'de Metropolitan Kentlerin Nüfus Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28 (1), s. 193-215.
- EROĞLU, H.Tuğba (2006). "E-Devlet Uygulamaları Çerçevesinde Mernis Projesi ve Beklentiler", *Sayıştay Dergisi*, S. 62, s. 83-106.
- EUROSTAT (2011). *Population Grows in Twenty EU Member States Population Change in Europe in 2010: First Results, Population and Social Conditions*.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-038/EN/KS-SF-11-038-EN.PDF
- Erişim Tarihi: 20.01.2012
- GÜRTAN, Kenan (1969). *Demografik Analiz Metotları*, İstanbul: Sermet Matbaası.
- HOŞGÖR, Şeref ve TANSEL, Aysit (2010). *2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımaları*, Ankara: TÜSİAD Yay. No: TÜSİAD-T/2010/11/505.
- İŞİK, Şevket (1999). "1997 Nüfus Tespiti ve Türkiye Nüfusu Üzerine Bazı Yeni Gözlemler", *Ege Coğrafya Dergisi*, S. 10, s. 149-172.
- İLLER İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2002). *Türkiye Mülki İdare Bölümleri Belediyeler Köyler, İçişleri Bakanlığı, İller İdareleri Genel Müdürlüğü Yay.*, Ankara.
- KARAKAYA, D.Mehmet (2009). *Provincial and Regional Population Projections for the Centenary of the Republic of Turkey*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- KASARCI, Rüya (1996). "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, s. 247-266.
- KOÇ, İsmet, ERYURT, M.Ali, ADALI, Tuğba, SEÇKİNER, Pelin (2010). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümündeki Değişimler: 1968-2008*, HÜNEE Yay., Ankara.
- KÖKSAL, Ayhan (2000). "Türkiye 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları Hakkında Düşünceler", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 40, s. 213-218.
- ÖZÇAĞLAR, Ali (2005). "Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 3 (1), s. 1-25.
- ÖZGÜR, E.Murat (1998). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, Ankara: GMC Basın Yayın Ltd.Şti.
- ÖZGÜR, E. Murat (2003). "XXI Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu" *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 1 (1), s. 43 -53.
- ÖZGÜR, E.Murat (2004). "Türkiye'de Toplam Doğurganlık Hızının Mekânsal Dağılışı", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 2 (2), s. 1-12.
- ÖZMEN, L.Alper (2010). *Türk Nüfus Hizmetleri ve Mernis Projesi*, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PETERS, Gray L, and LARKIN, Robert P. (2005). *Population Geography (Problems, Concepts and Prospects)*, Eighth Edition, Kendall/Hunt Publishing Company, United States of America,
- POPULATION REFERENCE BUREAU (2011). 2010 World Population Data Sheet
(http://www.prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf) Erişim Tarihi: 17.12.2011
- RESMİ GAZETE (2006). *Nüfus Hizmetleri Kanunu*, Sayı: 26153, Yayın Tarihi: 29/ 04/2006.
- SERGÜN, Ümit (1974-1977). "Türkiye'de Nüfus Artışı ve Sorunları", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 20-21, s. 211-222.
- ŞAHİN, Salih (2008). "Avrupa Birliğinde Demografik Dönüşümler ve Türkiye Nüfusunun Geleceği", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 12 (2), s. 187-205.
- TANOĞLU, Ali (1959). "Türkiye'de Nüfus Dağılışı", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 10, s. 1-15.
- TUİK (2011). *Nüfus, Demografi, Konut, Toplumsal Yapı İstatistikleri, (Nüfus İstatistikleri ve Projeksiyonlar)*, http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1218 Erişim Tarihi: 23.12.2011

- TÜSİAD (1999). *Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*, Koordinatör: Behar, C., Yazarlar: Behar, C., Isık, O., Güvenç, M., Erder, S. ve Ercan, H., İstanbul: Lebib Yalkın Yayıncılık ve Basım İşleri A.Ş.
- TANDOĞAN, Alaaddin (1994). *Türkiye Nüfusu*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- TANDOĞAN, Alaaddin (1998). *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- TANOĞLU, Ali (1959). "Türkiye'de Nüfusun Dağılışı", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 5 (10), s. 3-15.
- TUNÇDİLEK, Necdet ve TÜMERTEKİN, Erol (1959). *Türkiye Nüfusu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. No:2365, Coğrafya Enstitüsü Yay., No. 25.
- UÇAK, Harun (2011). "Turkey's Population Dynamics As A Candidate Country For EU Membership", *International Journal of Economics and Financial Issues*, V. 1 (4), pp.180-198.
- YILMAZ, Şimşek (2006). Impact of Terrorism on Migration Patterns in Turkey, Doctorate Thesis, Virginia Commonwealth University, Richmond, Virginia, USA.
- YÜCEŞAHİN, M. Murat (2009). "Türkiye'nin Demografik Geçişine Coğrafi Bir Yaklaşım", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 7 (1), s. 1-25.
- http://www.illeridairesi.gov.tr/default_B0.aspx?id=174 Erişim Tarihi: 10.01.2012
- <http://www.nvi.gov.tr> Erişim Tarihi: 08.01.2012
- <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/adnks/adnksIndex.html> Erişim Tarihi: 04.01.2012